

ЗАДАЦИ ВОЈНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

Данас се у војној теорији и пракси све више истиче потреба за што свестранијим проучавањем човека као психичког бића. У том се смислу изграђује и себи утире пут најмлађа грана опште психологије — *војна психологија* — чији је предмет проучавање војника као психичког бића.

Од Првог светског рата, када су амерички психолози конструисали тзв. алфа-армиски тест, помоћу којег је било испитано и распоређено на различите дужности у армији преко 1,600.000 регрута, па током Другог светског рата, у коме су готово све армије имале организовану психолошку службу, војна психологија се својим методама и средствима показала у пракси врло корисном, без обзира да ли су је користиле армије које су водиле праведан или неправедан рат.

Данас се војна психологија не бави само задатком одабирања и распоређивања људства, као што то неки мисле, већ су њени задаци много већи и сложенији. Психолошки проблем човека у армији не решава се само његовим исправним одабирањем и распоређивањем; потребно је још човека обучити и војну опрему конструисати тако да она буде што прикладнија за обуку и борбу; потребно је развити и одржати његов борбени морал и дисциплину; потребно је очувати његову психичку равнотежу у миру и рату и, најзад, потребно је усавршити средства психолошког рата као саставног дела војних операција.

У овом ћу чланку покушати да прикажем у информативној форми задатке војне психологије.

Одабирање и распоређивање људства

Свако радно место у армији¹⁾ захтева од војника низ способности и вештина, које су потребне да би он на њима био што ефикаснији. Радна места, на пример, шофера, пилота, везисте, артиљерца, итд. захтевају одређене психичке способности у погледу осетљивости, брзине реакције, мануелне спретности, интелигенције, итд. Разни људи поседују различите способности и вештине, које су резултат,

¹⁾ Према психолошкој класификацији у свакој модерној армији има преко 500 радних места.

с једне стране, њиховог искуства, образовања и занимања у грађанству, а с друге, њихових унутарњих диспозиција и надарености.

Поставља се питање: како да се одреди човек са одговарајућим способностима на извесно радно место у војсци, да би на њему што ефикасније деловао? Да ли су за то довољни подаци о занимању и образовању тих људи у грађанству? Ти подаци су несумњиво важни, али они ипак нису довољни да би се упознале све способности и вештине људи. Наиме, у војсци има радних места која се по свом карактеру мање-више разликују од занимања у грађанству. Јасно је да ће шофери из грађанства бити распоређени за шофере у војсци, евентуално за тенкисте. Међутим, ко да се распореди за радаристу или за осматрача на стереоскопским даљиномерима. Правници, књиговође и административни чиновници могу се распоредити на нека административна места у војсци. Пошто таквих занимања из грађанства понекад долази више него што су потребе војске, поставља се питање где да се распореде преостали? Затим, где да се распореде земљорадници и они који немају стручног знања и већег образовања? А зар многи од њих немају неких способности које се у први мах не могу уочити а које су драгоцене за извесна радна места у војсци? Ако неки, например, имају добре математичке способности, онда их треба распоредити тамо где се оне највише траже. Данашње модерно наоружање захтева многе издиференциране способности и вештине које није могуће пронаћи и установити само случајним и субјективним посматрањем људи.

На питање да ли психологија, својим методама и средствима, може установити какве способности имају људи и на којим ће, према томе, радним местима показати највише успеха, може се у већини случајева потврдно одговорити. Ово не треба схватити у апсолутном смислу, јер психологија још нема нити ће имати тако прецизних средстава помоћу којих би се код свих људи могле тачно установити њихове способности и тачно предвидети како ће они задовољити на појединим радним местима. Познато је да су психичке појаве људи врло променљиве и условљене многим унутарњим и спољним факторима, те их стога није лако испитивати и оцењивати. Међутим, данас психологија поседује толико поуздана средства да их је могуће примењивати при одабирању и распоређивању људства у војсци. Пракса је при томе показала да примена психолошких средстава побољшава ову процедуру и отклања многе грешке које се појављују кад је та процедура непсихолошка.

Следећи пример речито говори о томе колико је корисна примена психолошких средстава у одабирању и распоређивању људства. „Подводни звучници“²⁾ који су у току Другог светског рата били монтирани на америчким ратним бродовима, нису дали очекиване резултате. Најпре се посумњало да код њих постоје технички недостаци, али се детаљним проверавањем утврдило да су ови апарати

²⁾ »Sonic apparatus« или како их у нашој морнарици зову „ПЕЛ“.

технички беспрекорни. Затим су били позвани психолози да са своје тачке гледишта анализирају та радна места и да одреде способности које морају имати руковођаци ових апарата. На основу те анализе најпре је било одабрано људство с одговарајућим способностима, а затим се приступило његовом обучавању. Успех је био изванредан: раније, кад су се људи одређивали без психолошког испитивања, од 100 људи у току обуке, која је захтевала велике материјалне издатке и много времена, оспособило би се само 30; доцније, кад је избор био извршен на основу резултата психолошког испитивања, од 100 људи оспособило се 80 — што значи да се број неуспешних случајева смањило за око 70%.

Статистички подаци из нашег војног ваздухопловства такође говоре колико је корисно психолошко одабирање приликом пријема кандидата за ваздухопловно-летачке школе. Тиме се квалитет обуке подиже, избегавају излишни издаци и знатно смањује број отпуштених питомаца из школе.

Очевидно је да је непсихолошка, односно стихиска процедура одабирања и распоређивања врло непоуздана. Она је била могућа док се војна техника није налазила на данашњој висини.

Обука људства

Да би одабрано људство у војсци постигло што већи успех, неопходно је поставити обуку на психолошке основе.

Пракса је показала да се у обуци на психолошким основама избегавају сувишни напори и да се време не троши узалуд. Тако, на пример, у обуци радиотелеграфиста дошло се до закључка да се може уштедети време и постићи жељени успех рационалнијом поделом часова вежбања. Психологија, наиме, доказује да повећање дневних часова вежбања изнад извесног оптимума доводи до опадања у учењу. Образоване су биле две групе које су имале исте способности за примање радио-знакова (што је било утврђено специјалним тестовима). Једна је група вежбала по седам часова, а друга по четири часа дневно. Након пет недеља обе су групе постигле исте резултате, што је практично значило да су у обуци прве групе по три часа дневно била изгубљена.

Затим је доказано да се понекад усавршавањем метода обуке може постићи већа ефикасност у руковању војном опремом него путем скупочених техничких промена на њој. Тако је, на пример, успело да се помоћу специјалних тренер-апарата побошља акустична способност посада у транспортном ваздухопловству. Познато је, наиме, да је под утицајем авионске буке слабија акустична способност примања речи при употреби унутарње телефонске и спољашње радиовезе. Након четворочасовног вежбања на поменутом тренер-апарату акустична способност код свих чланова посаде повећала се за 25%.

Усавршавање војне технике и нова војна опрема неопходно повлаче за собом и нове методе у обуци том опремом. Кад је у Дру-

гом светском рату почело радар-бомбардовање, било је примећено да њима није постигнут очекивани успех. Али, није било јасно да ли је то последица квалитета саме опреме или недовољне дужине обуке. У циљу решења овога проблема, једној групи радар-бомбардера продужена је обука за пет пута. Након завршене обуке установљено је применом фотометода да је дотадашња обука била исувише кратка. Сем тога, анализа је показала да је осцилоскопу, једном од најважнијих инструмената у радар-бомбардовању, у обуци требало посветити више пажње. Најзад је установљено да радари не поседују довољну вештину читања инструмената под условима светлосних блесака. У вези с тиме приступило се конструисању специјалног тренер-апарата за вежбање вида под условима светлосних блесака.

Формирање исправних психомоторних навика у војној обуци од неоцењиве је вредности за подизање борбене готовости сваке армије. Тако, на пример, исправне навике у нишањењу и гађању предуслов су за ефикасну ватру. Чести су случајеви да војници у обуци стекну исправне психомоторне навике (на пример, изравњање предњег и задњег нишана са метом, задржавање дисања и окидање обараче, итд.) са маневарским метком, али кад добију бојеве метке, због стрепње и ишчекивања, настају разни поремећаји (дрхтање руку, грубо окидање обараче, затварање оба ока, итд.), који привремено разбијају читав онај систем дотада стечених психомоторних навика. Према испитивању А. Барановског, 75% војника показује те појаве приликом прве употребе бојевог метка³). Психолошким усавршавањем метода обуке нишањења и гађања (вербални стимуланс старешине, мешање маневарске и бојеве муниције и сл.) постигнуто је да се војници потпуно ослободе негативног ефекта стрепње и ишчекивања. Са психолошке тачке гледишта те су појаве у прво време нормалне. И. П. Павлов је указивао на то да сваки нови надражај изазива у почетку тзв. одбранбени рефлекс, који привремено кочи и ремети раније формиране психомоторне навике, и који се неутрализује доцнијим понављањем радњи и активирањем воље.

Конструкција војне опреме

Задатак је војне обуке да човека прилагоди машини, а конструктора да машину прилагоди човеку. У томе је смислу потребна сарадња војног психолога и инжењера, која омогућава да се конструише што прикладнија и ефикаснија војна опрема. У стицању психомоторних навика и вештина при руковању војном опремом постоје психолошке законитости, које постављају извесне захтеве у погледу конструкције војне опреме. Психомоторне навике и вештине се брже и сигурније развијају уколико се приликом конструкције војне опреме не занемаре те законитости.

³) Военный Вестник, бр. 10, 1953.

Поставља се, например, проблем конструкције прелазног типа авиона у обуци технике пилотирања. Психолог, познавајући које психомоторне навике и вештине мора питомац стећи на основном типу авиона, може претпоставити какве особине мора имати прелазни тип авиона с обзиром на дискриминационе осетљивости⁴⁾ код питомаца, које је потребно да они развију да би прешли на брзе авионе. Наравно, оваквим познавањем проблема војни психолог моћи ће дати сугестије ваздухопловном конструктору како да у овом конкретном случају конструише авион који би у процесу обуке био што прикладнији.

У савременој војној психологији истакнута је идеја „човек-машина“ заједно, као једна борбена целина, а не само човек и не само машина. То значи, да човека и машину треба међусобно прилагодити у циљу постизања што ефикаснијег дејства. Грешке у једној од ових компонената нужно изазивају одговарајуће последице и у целини. Војни психолог треба да буде научни мост између два тако разнородна елемента као што су опрема и људство, јер је сарадња у том смислу између њега и војног инжињера драгоцена. Психолог је „инжињер човечје психе“⁵⁾ јер он ради са живим, људским, а инжињер са мртвим, техничким материјалом. Модерна армија се не може замислити без инжињера — машинских, електротехничких, ваздухопловних, итд. Њихова делатност мора бити усклађена у циљу стварања ефикасне борбене целине „човек-машина“.

Војнички морал

Обично се под војничким моралом подразумева дисциплинованост, спремност и ефикасност војника у борби. Међутим, то су фактори који у себи инволвирају низ психолошких функција и особина човекових. Бесумње, идеолошко-политички циљеви једне армије на првом месту условљавају војнички морал, а та се чињеница може и мора посматрати и са психолошког аспекта. Фактори, као што су: васпитање, свест, прилагођавање, храброст, издржљивост, одлучност, страх, изненађење, будност, итд. — који се често употребљавају кад се говори о војничком моралу — нису ништа друго него комплексне психичке појаве, о којима војна психологија треба да да своју реч.

Узмимо, например, храброст, за коју неки војни руководиоци кажу да је то способност човекова да путем самодисциплине савлада страх и друге личне слабости⁶⁾. Мада је ово запажање тих руководилаца тачно, ипак војна психологија може такве психичке појаве (као што су, например, храброст и страх) исцрпније и свестраније да објасни. Она, наиме, познаје законитости настајања емоционалних

⁴⁾ Истанчана осетљивост, помоћу које човек може разликовати спољашње надражаје по квалитету и квантитету.

⁵⁾ Е. Boring, *Psychology for the Armed Services*, стр. 21.

⁶⁾ Генерали: Ney, Turenne, Scherman и др.

појава код људи, као и методе како да се развијају оне које су позитивне и сузбијају оне које су негативне за војнички морал.

Бесумње, војнички морал зависи од тога како се војник прилагођава војничком животу и борби. Често војници у томе наилазе на потешкоће које се негативно одражавају на њихов психички живот и морал. Зато су потребни одговарајући васпитни поступци који спречавају и отклањају негативне последице неуспелог и рђавог прилагођавања. При томе може много да помогне психолог који познаје психолошке законитости прилагођавања војника.

Војнички морал једне јединице није постојан, он се стално мења у позитивном или негативном погледу. Морал једне јединице може се оценити посматрањем делатности и понашања војника, као и на основу званичних и незваничних разговора с њима. Међутим, ови су показатељи често променљиви и непоуздани, те није лако на основу њих донети тачне закључке о моралу јединице. Психолози ће у томе помоћи војним руководиоцима, дајући им сугестије и указујући им на неке појаве које можда ови не примећују или их не сматрају важним.

Амерички психолози су испитивали војнички морал у својој армији методом масовних психолошких анкета. Поред осталог, они су дошли до закључка да борбено искуство, које имају стари војници, не умањује њихов страх већ га, напротив, повећава.⁷⁾ Један амерички психолог поводом тих испитивања пише: „Јасно је да амерички војник не воли борбу... Стога је потребно над њим проводити знатан притисак да би се он борио. Овде је важан психолошки и социјални притисак“.⁸⁾

Ово се може на различите начине коментарисати, али је сигурно да од идеолошко-политичких циљева једне армије, као примарног фактора, зависи и војнички морал. Према томе, кад војницима у борби не влада само инстинкт самоодржања, већ у њиховој свести постоје и виши мотиви о праведности њихове борбе, сигурно је да ће им тада борбено искуство помоћи у савлађивању страха и других личних слабости, и тад неће бити потребан „психолошки и социјални притисак“ у оном смислу како мисли тај амерички психолог.⁹⁾

Војна клиничка психологија

После Другог светског и Корејског рата у иностраној се литератури много пише о војној клиничкој психологији, која испитује код

⁷⁾ Stouffer and others, *The American Soldier*, том II, стр. 86, Princeton 1949.

⁸⁾ Th. Harrell, *Psychology in Warfare* — чланак у књизи: *Psychology in Use*, од St. Gray-a, стр. 313, New York, 1951.

⁹⁾ Он вероватно мисли на тзв. „индоктринацију“ (мере политичког убеђивања) и репресивне мере, које су се, према постојећим подацима, подоста примењивале у Корејском рату. У *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift*, септ. 1955, генералмајор Н. Kissel наводи да је за две и по године Корејског рата било 46.000 дезертера из америчких јединица, и да је америчка команда била принуђена да се служи егземпларним казнама у циљу побољшања војничке стеге.

војника отступања од нормалног психичког стања. Данашњи рат, чија је разорна моћ огромна не само у физичком већ и у психичком смислу, ствара код војника такве психичке напетости, које се често, пре или после, манифестују у виду различитих психичких поремећаја. Симптоми тих психичких поремећаја код војника су ови: немир, раздражљивост, апатичност, дрхтање, главобоља, несаница, физички замор, појачано знојење, итд. То су такозване лакше и теже *неуротске појаве*, које је потребно на време лечити психотерапијом¹⁰⁾ да би се спречио расход људства из јединица.

У Корејском рату је било много неуротских појава¹¹⁾. Зато су биле образоване психолошко-психијатриске екипе, које су у непосредној близини прве борбене линије психотерапеутским методама лечиле и у 50—70% случајева успевале да врате војнике на дужности.¹²⁾ Американци су такве неуротске појаве називали „борачка исцрпеност“¹³⁾, која је често била пролазног карактера.

И у мирнодопском периоду војна клиничка психологија је актуелна. Због тешког прилагођавања на војничку дисциплину појављују се у психичком животу војника мањи и већи поремећаји. Војни психолози и руководиоци могу заједнички на време интервенисати и спречити теже последице оваквог прилагођавања, које се манифестују у дисциплинским прекршајима, безвољном извршавању наређења, слабом успеху у обуци, недозвољеном напуштању јединице, итд.

У једној ваздухопловно-летачкој школи неки питомац није имао успеха у техници пилотирања, мада је поседовао најосновније способности за ову врсту обуке. Главни узрок неуспеха састојао се у томе што није постојао потпун психички склад између наставника летења и питомца. Питомац је, наиме, несвесно идентификовао наставника летења са својим оцем, који га је у детињству тукао и који је у њему развио страх према себи. Сем тога, и наставник летења је био нестрпљив и помало нервозан. А када је психолог потстакao питомца да сам сагледа узроке свога неуспеха и измени своје понашање, он је код другог наставника с одличним успехом завршио технику пилотирања.

У мирнодопском периоду се понекад дешавају хаварије и несрећни случајеви, чији су узроци врло често психичке нарави. Војна клиничка психологија је позвана да их детаљно анализира и да даје конкретне предлоге за борбу против њих.

¹⁰⁾ То је лечење психолошким методама: сугерирањем, убеђивањем, пре-васпитавањем, саветима, упутствима, итд.

¹¹⁾ Генералмајор Н. Kissel наводи да је сваки трећи амерички војник у првој борбеној линији био неуротизиран.

¹²⁾ Потпуковник Alfred Najfeld, *Основи учења америчке војне психија-трије о ратним неурозама*, Војносанитетски преглед бр. 7—8, 1955, службени прилог бр. 3, стр. 27.

¹³⁾ *Combat exhaustion*, *ibid.*, стр. 4.

Психолошки рат

Психолошки рат данас не претставља ништа ново. Откада постоје ратови постоји и психолошки рат. Сва она средства, која су се употребљавала у древним временима да би се непријатељ застрашио и обмануо, као што су: крикови, непријатни звуци, ратна лукавства, итд. — средства су психолошког рата. Смисао и циљ ранијих и данашњег психолошког рата остали су исти, ради се само о томе да су се данас средства психолошког рата усавршила. Данашњи психолошки рат је *заиста психолошки*, јер се оснива на принципима научне психологије.

У савременом рату, који се води свима расположивим средствима, психолошки рат, бесумње, има значајну улогу, јер директно разара морал непријатељске војске и становништва. Сваки рат, уствари, можемо сматрати психолошким ратом, јер се све војне и економске акције изводе са циљем да се непријатељ и морално ослаби. Дејства конвенционалних ратних средстава комбинују се са средствима психолошког рата: лецима, штампом, радиоемисијом, гласноговорницима, филмом, итд.

У Другом светском рату, у отсецима за психолошки рат, поред професионалних пропагандиста, обавештајаца, историчара и других стручњака, радили су и психолози. Они су анкетним и статистичким методама испитивања, на основу наоко безначајних и недовољних података, добивених од заробљеника или анализом непријатељске пропаганде, давали релативно тачну оцену расположења и морала у непријатељској војсци. У историји ратова нису ретки случајеви да су се због нетачне оцене расположења и морала непријатељске војске чиниле велике, па и судбоносне грешке¹⁴). Кад војни руководиоци познају психолошке факторе код непријатељске војске, они могу са одговарајућом вероватноћом да претпоставе како ће се она понашати у различитим ситуацијама. Психолози су предлагали оперативним и обавештајним официрима која психолошка средства треба употребити да би се код непријатељске војске и становништва изазвала жељена реакција. Најзад, у Другом светском рату, када су бојишта била разасута готово по читавом свету, психолози су на основу диференцијално-типолошке анализе различитих нација и раса, њихових обичаја и васпитања, давали драгоцене податке за вођење психолошког рата.

Тако је, например, енглески психолог Џефри Доурер, у својој анализи менталитета јапанског човека, дао Американцима драгоцене податке за психолошки рат против Јапанаца. Он је приметио да се у васпитању јапанске деце примењују оштри, па каткад и драстични методи. Зато, кад одрасту, Јапанци неминовно постају оличење свога

¹⁴) Наравно, у вођењу рата важно је познавање расположења и морала и код сопствене војске — то је такозвани дефанзивни аспект психолошког рата; међутим, под термином „психолошки рат“ обично се подразумева његов офанзивни аспект.

васпитања из детињства: арогантни су, дрски, окрутни и особито неповерљиви према странцима.

Следећи пример указује колико је важно познавање обичаја и менталитета неког народа у психолошком рату. Јапанци су поводом божићних празника бацали америчким војницима слике са пригодним садржајем и натписима „Најбоље жеље“, да би код њих побудили носталгична расположења која негативно делују на војнички морал. Американци су, знајући да се 5 марта у Јапану слави „Дан дечака“ (интересантно је приметити: дечака, а не девојчица или уопште деце), у истом циљу бацали слике које су приказивале дечаке како се играју летећим змајевима од хартије (то је омиљена игра јапанских дечака) и на којима је било написано „Чувајте снагу новог Јапана, ваше богатство и вашу децу“.¹⁵⁾

Други светски и Корејски рат су показали колико су средства психолошког рата ефикасна само ако се њима умешно рукује.¹⁶⁾ Исто као што су конвенционална ратна средства ефикасна када се њима рукује на основу принципа математике и физике, тако су ефикасна и психолошка средства када се она употребљавају на основу принципа психологије. Психолошки рат је својим усавршеним средствима и методама поставио пред стратегију и тактику нове проблеме. Ма колико били фасцинирани достигнућима савремене војне технике (хидрогенске бомбе, дириговани пројектили, итд.), ипак не треба да заборавимо да је човек као психичко биће био и да ће остати најважнији фактор у рату. Сигурно је да психолошки рат у будућности неће бити избачен из арсенала модерног рата, упркос тврдњи неких теоретичара да ће нуклеарно оружје једним стратегиско-оперативним захватом решити будући рат. Исто тако, психолошки рат не може надживети рат у конвенционалном смислу, јер је интегрални део рата уопште. Сем тога, његово усавршавање изискује неупоредиво мање издатака него, на пример, усавршавање конвенционалних ратних средстава.

¹⁵⁾ P. Linebarger, *Psychological Warfare*, Washintong, 1948, стр. 135.

¹⁶⁾ P. Linebarger, један од најистакнутијих америчких стручњака за психолошки рат, који је био у првим борбеним линијама у Кореји, истиче следећа психолошка искуства из тог рата. Као једно од најуспешнијих средстава психолошког рата показали су се гласноговорници који се употребљавају у тактичком обиму. Затим су усавршене методе пропаганде, којој је циљ да наговори и научи непријатеља како да се преда. Наиме, сам процес предаје није прост, јер „предаја не зависи од става појединца према рату. Он хиљаду пута каже „не“, али још увек пуца на нас“. (Цитат из новог издања P. Linebarger-ове књиге, 1954.) Према томе, сам акт предаје у физичком смислу мора бити саставни део психолошког процеса. Усавршени су и психолошки методи придобијања заробљеника у логорима. Тако се развила психолошка квантитативна (статистичка) анализа пропагандних резултата, која је психолошком рату дала егзактнији карактер. Најзад, о корисности психолошког рата речито говори чињеница да је три четвртине севернокорејских и кинеских заробљеника изјавило да су се предали под утицајем противничке пропаганде.

З а к љ у ч а к

Из овога приказа јасно се види значај војне психологије за сваку модерну армију. Очеvidно је да задаци војне психологије засецају у области различитих војних служби, као например: персоналне, наставне, техничке, морално-политичког васпитања, медицинске, информативне, обавештајне, пропагандне, итд. У вези с тим поставља се питање: како да се организационо реши координација психолошке службе са свима поменутиим службама у војсци? Неисправно је гледиште да је психолошка служба само један огранак медицинске службе, па је због тога сводити на војну клиничку психологију. Исто тако, не може се војна психологија посматрати само кроз призму одабирања и распоређивања људства нити се може идентификовати са персоналном службом, јер се садржај војне психологије не исцрпљује само на том задатку.

Из горе наведеног произилази да је за успешну делатност психолошке службе најцелисходније да она буде самостална у односу на друге службе у војсци и да с њима буде у одговарајућој координацији.

Овом је приликом потребно указати на идеолошко-политичку детерминисаност сваке науке, па и психологије. И то утолико више, што је психологија друштвена наука, а у друштвеним наукама, као што је познато, идеолошко-политичка детерминисаност је најнеизбежнија. Наравно, притом морамо бити критични према извесним ставовима у савременој војној психологији, који нису у складу са социјалистичким карактером наше Армије, али исто тако не смемо бити скептични према многим њеним постигнућима, која су очевидно корисна свакој модерној војсци.

У погледу *методе тестова*, која се увелико примењује у савременој војној психологији, често постоје екстремна мишљења: једни је сасвим одбацују, а други у њој виде једину методу психологије. Неки сматрају да је задатак психологије да у виду литерарних дескрипција објашњава психички живот човека, а други мисле да све оно што се у психичком животу човека не може мерити није предмет психологије. Оба су мишљења, у целини узев, неисправна, мада су у неким детаљима и оправдана. Први су у праву кад се противе оним тенденцијама у психологији које теже да све психичке појаве упросте и схематизују у виду математичких формула. Други оправдано негирају несигурне и променљиве литерарне дескрипције психичких појава и траже њихов егзактнији, математички израз.

Несумњиво су позитивне оне тенденције у психологији које настоје да је различитим мерењима учине што егзактнијом науком. Али у психологији, као и у свима другим друштвеним наукама, има много појава које засад није могуће мерити у свој њиховој целовитости и дати им математички израз. На пример, сложеније психичке појаве (свест, морал, темперамент и карактер) није могуће тако лако мерити као оне простије (осетљивост, опажај, мануелну спретност и психо-

моторику). Стога настојања америчке војне психологије да путем специјалних персоналних тестова мери руководилачке способности људи нису успела,¹⁷⁾ јер су те способности, као и уопште карактеристике личности, сложене психичке појаве, које није лако мерити тестовима. Оне се могу установити само проверавањем у пракси, на реалним задацима, а то је дужи емпириски поступак у коме персонални тестови могу послужити тек као секундарно средство. Према томе, при разматрању сложенијих психичких појава у психологији неопходно је служити се описивањем на основу посматрања људи у пракси, а не само сувопарним математичким изразима, добивеним лабораториским испитивањима.

Пошто је интелигенција једна од сложених психичких појава, потребно је резултате добивене тестовима свестрано у пракси проверавати у циљу што исправнијег њиховог коришћења. Интелигенцију неког човека, као и целокупну његову личност, треба посматрати у контексту друштвено-економске праксе у којој он активно учествује и у којој се развија.

Тестови осетљивости, опажаја (вида, слуха, додира, притиска, равнотеже, мириса, итд.), мануелне спретности и психомоторике су много поузданији и могу се с већом сигурношћу примењивати у одабирању и обуци војног људства. Пошто данашња војна опрема тражи од људства издиференциране и извежбане све ове способности, то ће примена ових тестова много допринети свакој армији у подизању њене борбене готовости.

¹⁷⁾ Charles Bray, *Psychology and Military Proficiency*, Princeton, 1948, стр. 72.